

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента Моргун Надії Сергіївни на дисертацію Кравця Юліана Івановича на тему: «Помилки учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Ступінь актуальності обраної теми. На сьогодні у практичній діяльності існують певні недоліки, які виникають під час проведення досудового розслідування та розгляду матеріалів кримінального провадження у суді, насамперед, допущення помилок слідчими, дізнавачами, прокурорами, слідчими суддями, суддями, що призводить до негативного перебігу розслідування та прийняття помилкового судового рішення. Досить часто учасники кримінального провадження, що мають владні повноваження, які зобов'язані забезпечувати права людини, своїми помилками завдають моральної та матеріальної шкоди підозрюваному, обвинуваченому, засудженому та їхнім близьким. Вирішальним фактором реальних змін, спрямованих на підвищення ефективності кримінального судочинства, є своєчасне виявлення та запобігання цих помилок. Саме тому детальне дослідження поняття помилок, причин їх виникнення, дієвих заходів для їх недопущення і подолання, є запорукою досягнення позитивного результату досудового розслідування та розгляду матеріалів кримінального провадження в суді першої інстанції, апеляційному та касаційному провадженнях, під час перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами.

Попри пильну увагу науковців до таких питань, як помилки у кримінальному провадженні, слідчі помилки, досліджені у більшості наявних робіт вчених-правників, що є дотичними до теми рецензованої роботи, досі недостатньо висвітленою є проблематика, порушена автором у дисертації. На

сьогодні не було проведено комплексних, системних та узагальнюючих досліджень, які б розкривали всі аспекти цієї теми, а наявні публікації правників стосуються лише окремих аспектів допущення помилок учасниками кримінального провадження. Водночас, питання, що виникають під час дослідження шляхів виявлення та усунення судових помилок і помилок інших учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження, залишаються нез'ясовними, недослідженими та такими, що потребують врегулювання на законодавчому рівні.

У зв'язку із цим, актуальність теми дисертації Ю. І. Кравця «Помилки учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження» не викликає сумнівів як у науковому, теоретичному, так і практичному аспектах.

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради НАВС (протокол від 25 жовтня 2022 року № 14) та розглянуто Координаційним бюро НАПрН України.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача.

Вивчення дисертації та наукових публікацій автора засвідчують логічність структури дослідження, що надало можливість дисертанту визначити мету, об'єкт, предмет і завдання роботи та всебічно й повно проаналізувати задекларовану тему.

У роботі використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, які дали змогу висвітлити й вирішити низку теоретичних та практичних питань теми дослідження. Застосовано, зокрема, історично-правовий, догматичний, соціологічний, діалектичний, логіко-юридичний, статистичний методи. Це дозволило належним чином обґрунтувати відповідні положення наукової новизни отриманих дисертантом наукових результатів. Зміст дисертації відповідає обраній темі, характеризується логічністю та комплексністю. Матеріал дисертації викладено послідовно й доступно, робота оформлена відповідно до встановлених вимог.

Дисертант проаналізував значну кількість джерел (248 найменувань), ґрунтовно вивчив роботи інших науковців, що надало можливість вирішити наукову задачу, сформулювати пропозиції та рекомендації з удосконалення положень національного законодавства щодо сутності помилок учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження, та шляхів їх усунення.

Обґрунтованість сформульованих у дисертації висновків забезпечена емпіричними даними, а саме рішеннями національних судів, що розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень; рішеннями ЄСПЛ; результатами опитування працівників Національної поліції та науковців (126 слідчих, дізнавачів Національної поліції України, 50 науковців) м. Києва, Вінницької, Житомирської, Закарпатської, Івано-Франківської, Київської, Одеської, Черкаської, Чернігівської областей; матеріалами вивчених 120 кримінальних проваджень.

Результати наукового дослідження викладено у 4 наукових публікаціях, що включені Міністерством освіти і науки України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, а також у 4 тезах доповідей, що опубліковані у збірниках науково-практичних конференцій та засідань круглих столів.

Отже, дисертація Ю. І. Кравця «Помилки учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження» виконана на високому науковому рівні.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Дисертація Ю. І. Кравця є одним із перших у сучасній вітчизняній науці кримінального процесу комплексних досліджень, в якому на монографічному рівні викладено теоретичні та практичні питання, спрямовані на виявлення й подолання помилок учасників, які мають владні повноваження, під час реалізації ними їхніх функцій на всіх стадіях кримінального провадження.

У роботі сформульовано низку результатів і висновків, що були отримані вперше і мають високий ступінь наукової новизни.

Зокрема, уперше на підставі наукових узагальнень комплексно розроблено концептуальні засади помилок як негативних явищ, допущених учасниками, які мають владні повноваження; схарактеризовано зміст і визначено співвідношення причин та умов помилок, допущених учасниками кримінального провадження, які мають владні повноваження; здійснено класифікацію помилок, допущених учасниками кримінального провадження, які мають владні повноваження, запропоновано концептуальні напрями їх виправлення; розроблено та запропоновано внесення змін й доповнень до низки статей КПК України з метою реалізації засади змагальності сторін кримінального провадження як гарантії запобігання допущення помилок учасниками кримінальних проваджень, які мають владні повноваження.

Також дістало подальшого розвитку: визначення історії розвитку й стану наукової розробленості проблем здійснення помилок учасниками кримінального провадження, які мають владні повноваження; формулювання визначення помилки в кримінальному провадженні; необхідність нагляду прокурора на досудовому провадженні для забезпечення ефективного механізму виправлення помилок, допущених під час досудового розслідування, і функції судового контролю в досудовому провадженні.

Крім зазначеного, у роботі містяться інші положення, висновки та рекомендації, які в сукупності забезпечують цілісність наукової новизни здійсненого дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані дисертантом, здебільшого є аргументованими й переконливими, містять самостійний критичний аналіз. Отримані теоретичні та практичні висновки стали результатом наукового пошуку, відповідно до поставленої мети і завдань дослідження. Під час їх доведення та обґрунтування

автор використав широке коло вітчизняних наукових публікацій, національні нормативно-правові акти, судову практику тощо.

Практична значущість результатів дослідження. Сформульовані та викладені в дисертації положення, узагальнення, висновки та пропозиції можуть бути використані в таких сферах: у законотворчій діяльності – для застосування у практичній діяльності Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду під час здійснення визначених законом повноважень (акт впровадження Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду від 1 лютого 2024 року); у практичній діяльності – для застосування у практичній діяльності слідчих підрозділів ГУ НП України в Одеській області, а також під час проведення занять у системі службової підготовки (акт впровадження ГУНП України в Одеській області від 15 січня 2024 року); в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ – під час підготовки та проведення лекцій, семінарських і практичних занять для здобувачів вищої освіти з навчальних дисциплін: «Судові та правоохоронні органи України», «Кримінальний процес», «Складання кримінальних процесуальних документів», «Складання процесуальних документів на стадії досудового розслідування», а також у процесі підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, які можуть бути рекомендовані до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 13 лютого 2024 року); у науковій діяльності – під час проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 14 лютого 2024 року).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертація Ю. І. Кравця викладена українською мовою та має чітку структуру, що відповідає вимогам МОН України та Порядку присудження ступеня доктора філософії. Дисертація містить анотацію, список публікацій, зміст, перелік умовних позначень, вступ, три розділи, які охоплюють дев'ять підрозділів, висновки, список використаних джерел і додатки. Загальний обсяг дисертації

становить 287 сторінок, список використаних джерел складається з 248 найменувань на 26 сторінках.

Анотація в стислій формі відображає основні тези дослідження, викладена українською та англійською мовами, доповнена переліком публікацій здобувача, у яких висвітлено основні результати дослідження.

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, схарактеризовано ступінь наукової розробленості, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету дослідження, окреслено поставлені завдання наукового пошуку, сформульовано об'єкт і предмет дослідження, описано використані методи дослідження, емпіричну базу, аргументовано наукову новизну отриманих результатів, зазначено про особистий внесок здобувача й інформацію щодо апробації матеріалів дисертації.

У **розділі 1 «Теоретико-правові засади дослідження помилок учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження»** здійснено аналіз стану наукової розробленості теми дослідження, за результатами чого сформульовано висновки щодо браку комплексних наукових досліджень теорії та практики допущення помилок у професійній діяльності учасників кримінального провадження, зокрема, під час реалізації ними владних повноважень.

Проаналізовано положення історичних документів, в яких йдеться про помилки, дисертації, підручники, монографії, навчальні посібники та наукові статті, автори яких у наукових працях розглядали питання помилок у кримінальному провадженні.

Досліджено сутність і поняття помилок учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження, охарактеризовано різні підстави класифікації помилок, визначені науковцями, розглянуто причини, умови та наслідки їх допущення.

Дисертантом надано авторське визначення поняття помилки учасників кримінального провадження, що мають владні повноваження, як неправильну думку, хибне уявлення при сумлінному ставленні до своїх обов'язків,

сформоване під впливом неправильного сприйняття фактичних і юридичних обставин досліджуваних подій, спричинене рівнем професійної правосвідомості, браком спеціальних знань, життєвого та/або професійного досвіду, а також особистісними рисами.

Автором охарактеризовано причини помилок учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження, та запропоновано їх поділяти за трьома рівнями: безпосередні причини, що характеризують недоліки в розслідуванні й судовому розгляді конкретних кримінальних проваджень (перший рівень причин); причини помилок учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження, пов'язані з діяльністю зазначених суб'єктів, їх особистістю – суб'єктивні причини, й умовами, у яких здійснюють цю діяльність, – об'єктивні причини (другий рівень причин, або «причини причин першого рівня»); фактори, що обумовлюють причини першого й другого рівнів і пов'язані з умовами діяльності учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження, зокрема з якістю законодавчих актів (третій рівень причин).

У розділі 2 «Помилки учасників кримінального провадження та способи їх виправлення на досудовому розслідуванні» визначено та наведено характеристику кримінальній процесуальній діяльності представників сторони обвинувачення на стадії досудового розслідування.

Звернуто увагу, що помилки слідчих і дізнавачів мають, передусім, характер процесуальних правових помилок, тобто невиконання або неналежного виконання вимог КПК України й норм Цивільного процесуального кодексу України. На підставі аналізу результатів анкетування слідчих й науковців, а також спеціальної літератури дисертантом надано визначення слідчої помилки та виокремлено її ознак.

Дисертантом запропоновано диференціювати слідчі помилки на дві групи: – за змістом (внутрішньою стороною) помилки: *гносеологічні* та *діяльнісні*; – за формою вияву (зовнішньою стороною) помилки в застосуванні: матеріального законодавства; процесуального законодавства; неповний або

цілком неправильний вибір рекомендацій щодо проведення окремих процесуальних дій чи досудового розслідування загалом.

Окрему увагу звернуто на типові помилки слідчого під час проведення СРД та інших процесуальних дій, до яких відносяться: затримання та обшук особи; огляд місця події; допит й одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб; пред'явлення для впізнання; призначення та проведення експертиз; освідування; помилки під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, об'єднаних у групи для наочності їх розгляду й аналізу.

У роботі окреслено коло помилок, допущених під час дізнання, зокрема: 1) дізнання може бути проведено з порушенням процесуального порядку та прав затриманого; 2) збирання доказів у спосіб, не передбачений КПК України; 3) порушення права на захист, відмова в різних формах у доступі до адвоката або незаконне підслуховування під час спілкування з адвокатом, а також автором запропоновано рекомендації щодо недопущення помилок.

Звернуто увагу на окремі категорії помилок прокурора під час нагляду за додержанням законів у межах проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням і повернення обвинувальних актів. Акцентовано увагу на напрями профілактики слідчих суддів під час досудового розслідування кримінальних проваджень і способи їх виправлення.

Розділ 3 «Судові помилки під час застосування кримінального процесуального законодавства на судових стадіях кримінального провадження» присвячено визначенню поняття судових помилок, підстав для класифікації та їх видів, причин та умов їх допущення.

На підставі проведеного аналізу різних підходів до змісту поняття судової помилки дисертант дійшов висновку, що всі вони об'єднані загальною категорією – наявністю невідповідності мети кримінального процесу конкретним практичним результатам дій представників органів судової влади; вказують на невідповідність між судовим рішенням і фактичними обставинами чи законом. Автором надано власне визначення судової помилки як ситуації,

коли рішення суду містить неточності, неправильні тлумачення фактів чи норм (матеріального чи процесуального) права, неврахування важливих доказів, порушення правової процедури, недотримання конституційних прав і свобод громадян, а також міжнародних стандартів справедливого правосуддя, що може призвести до прийняття неправильного процесуального рішення та неправомірних наслідків для учасників судового провадження.

Окреслено ознаки судових помилок, визначено та розкрито зміст причин та умов їх допущення, акцентовано увагу на проблеми виявлення, реагування та виправлення помилок в суді першої, апеляційної та касаційної інстанцій, а також під час перегляду судових рішень за нововиявленими чи виключними обставинами, із наведенням прикладів судових рішень.

Після кожного розділу й дисертації загалом сформульовано **висновки**, у яких вичерпно висвітлено зміст розглянутих питань. Висновки відповідають отриманим результатам, мають належну аргументацію, мають високий рівень достовірності.

Таким чином, дисертація Ю. І. Кравця відповідає наявним вимогам та є завершеною науковою працею, результати якої вирішують актуальне наукове завдання – удосконалення кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування щодо питань, пов'язаних із проблемами виникнення, виявлення й усунення помилок учасниками кримінального провадження, які мають владні повноваження, на всіх стадіях кримінального провадження.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час вивчення дисертації та наукових публікацій фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертація Кравця Юліана Івановича є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Оцінюючи загалом позитивно винесену на захист дисертацію Ю. І. Кравця., варто відзначити й певні суперечливі або спірні положення.

Окремі питання предмета дослідження, на думку рецензента, потребують певних уточнень і додаткової аргументації під час захисту:

1. На стор. 69 дисертації автор пропонує поділяти причини помилок учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження, за трьома рівнями: безпосередні причини, що характеризують недоліки в розслідуванні й судовому розгляді конкретних кримінальних проваджень (перший рівень причин); причини помилок учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження, пов'язані з діяльністю зазначених суб'єктів, їх особистістю – суб'єктивні причини, й умовами, у яких здійснюють цю діяльність, – об'єктивні причини (другий рівень причин, або «причини причин першого рівня»); фактори, що обумовлюють причини першого й другого рівнів і пов'язані з умовами діяльності учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження, зокрема з якістю законодавчих актів (третій рівень причин).

На думку рецензента, вказаний розподіл має певною мірою умовний характер, оскільки безпосередні причини, що характеризують недоліки в розслідуванні конкретних кримінальних проваджень за певних умов можуть перебувати у нерозривному зв'язку із причинами помилок учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження, пов'язаними з діяльністю зазначених суб'єктів, їх особистістю (суб'єктивними причинами). Це положення потребує відповідного уточнення на прилюдному захисті дисертації.

2. На стор. 73 дисертації на підставі вивчення матеріалів слідчої практики (додаток В) і спеціальної літератури дисертант виокремив ознаки слідчих помилок, зокрема, вказує на таку рису, що з об'єктивної сторони вони виявляються у вигляді недотримання слідчими рекомендацій щодо провадження досудового розслідування.

Таке твердження є досить спірним. Розуміючи, що дисертант мав на увазі, передусім, недотримання криміналістичних рекомендацій, слід, на думку рецензента, виходити з того, що основний обсяг слідчих помилок лежить у

площині порушення приписів КПК України. Отже, більш коректним при розкритті суті вказаної ознаки, як убачається, було б використання слова «вимог» замість «рекомендацій».

3. На стор. 96 дисертації серед пропозицій щодо усунення законодавчих невизначеностей та рекомендацій, які слід дотримуватися, щоб не припускатися помилок дізнавачами, автор пропонує проводити аудит процесу дізнання під час розслідування кримінальних проступків для виявлення помилок і недоліків, розробляти рекомендації щодо їх усунення.

Очевидно, що у цьому випадку словосполучення «аудит процесу дізнання» використано як мовно-стилістичний засіб у переносному значенні, зокрема, не в тому значенні, яке визначено Законом України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» № 2258-VIII від 21.12.2017. З огляду на це, під час прилюдного захисту хотілося би почути додаткові пояснення дисертанта щодо змістовного наповнення цього термінологічного звороту.

Викладені вище дискусійні положення та зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації Кравця Юліана Івановича, оскільки не стосуються найбільш значних положень і висновків роботи й не применшують належного її рівня. Вони можуть слугувати підґрунтям для дискусії в процесі захисту дисертації, а також напрямами майбутніх досліджень дисертанта.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація Кравця Юліана Івановича на тему: «Помилки учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження», подана на здобуття ступеня доктора філософії, за своїм змістом, одержаними науковими результатами, актуальністю, новизною та іншими ознаками є самостійною завершеною науковою роботою, що містить суттєві положення для розвитку науки кримінального процесу. За науковою та практичною значущістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою

Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (зі змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 р. № 283), наказу МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12 липня 2019 р.) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор – Кравець Юліан Іванович – за результатами проведення публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент –

професор кафедри економічної безпеки та

приватного права Національної академії

внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

Надія МОРГУН

